

Depremler Sonrası Metafiziğe (Din) Yönelişin Olumlu Sosyolojik Kazanımları Neler Olabilir?

Nazım Karadağ¹

Öz

Yaşanan Kahramanmaraş depremleri ile depremzedeler yakınlarını, sağlıklarını ve maddi olarak evlerini, iş yerlerini, araçlarını ve daha genel bir ifade ile yaşamlarının düzenini kaybettiler. Bu çalışma depremzedelerin fiziki (maddi) kayıplar ve can kayıplarının ardından metafiziğe (dine) yönelişin sosyolojik boyutta ne gibi olumlu yansımaları olabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma yöntemi nitel bir araştırma olup durum çalışması modeli ile desteklenmiştir. Desen olarak keşfedici desen kullanılmıştır. Veri toplama araçları olarak gözlem, yaşantı aktarımları ve dokümantasyon bir arada kullanılmıştır. Depremden sonra inançlarına yönelen insanlar olduğu gibi inançlarından uzaklaşanlar da olmuştur. İnançlı olan ya da inanca yönelen depremzedeler yaşadıklarından ya da gözlemlediklerinden bir ders çıkararak insana ve yaşadığı topluma faydalı olabilecek değer, tutum ve davranışlar içinde bulunmayı inancı gereği kendisi için bir görev kabul eder. Bu bağlamda bu kişiler; başkasının acısını paylaşabilir, insana değer verebilir, adaletli olabilir, yardımsever olmaya yönelebilir ve güzel ahlaklı olmayı tercih edebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Deprem, Toplum, Din, Kahramanmaraş Depremleri.

Karadağ, Nazım. "Depremler Sonrası Metafiziğe (Din) Yönelişin Olumlu Sosyolojik Kazanımları Neler Olabilir?". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 8/4 (2024), 681-705. <https://doi.org/10.32711/tiad.1493846>.

Geliş Tarihi	01.06.2024
Kabul Tarihi	19.11.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya, Türkiye, E-Posta: nkaradag3095@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0675-7931

What May Be the Positive Sociological Gains of the Turn to Metaphysics (Religion) After the Earthquakes?

Nazım Karadağ¹

Abstract

With the Kahramanmaraş earthquakes, earthquake victims lost their relatives, their health, and their financial homes, workplaces, vehicles, and more generally, the order of their lives. This study aims to reveal what kind of positive reflections the turn to metaphysics (religion) may have on the sociological dimension after the physical (material) losses and loss of life of the earthquake victims. The research method is qualitative research and is supported by the case study model. An exploratory pattern was used as a pattern. Observation, experience transfers and documentation were used as data collection tools. While there were people who turned to their beliefs after the earthquake, there were also people who moved away from their beliefs. It is thought that people who are believers or tend to believe will pay attention to their thoughts and behaviors for the rest of their lives in order to fulfill their beliefs in the period after the earthquake. Earthquake victims who are believers or who turn to faith take a lesson from what they experience or observe and accept it as a duty for their faith to engage in values, behaviors and behaviors that will be beneficial to people and the society they live in. In this context, these people; He/she can share someone else's pain, value people, be fair, tend to be helpful and prefer to have good morals.

Keywords: Sociology of Religion, Earthquake, Society, Religion, Kahramanmaraş Earthquakes.

Karadağ, Nazım. "What May Be the Positive Sociological Gains of the Turn to Metaphysics (Religion) After the Earthquakes?". *Türkiye Journal of Theological Studies*, 8/4 (2024), 681-705. <https://doi.org/10.32711/tiad.1493846>.

Date of Submission	01.06.2024
Date of Acceptance	19.11.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Ministry of Education, Malatya, Türkiye, E-Mail: nkaradag3095@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0675-7931

Giriş

Depremler ya da benzer diğer afetler, insan ve toplum yaşamını doğrudan etkileyen sosyal olay ve olgular olarak nitelendirilebilir.³ Depremzedeler, depremin kendileri için çok önemli bir tecrübe olabileceğini ifade etmektedirler.⁴ 06.02.2023 tarihinde Türkiye’de yaşanan depremlerde, insanlar can kaybı yanında maddi kayıplar yaşamışlardır. Kimileri yakınlarını kaybetmiş, kimileri maddi kayba uğramış, kimileri ise her ikisini bir arada yaşamıştır. Bazı depremedeler ise ne yakınlarını kaybetmiş ne de maddi kayba uğramışlardır fakat deprem anının ve deprem sonrası sürecin yarattığı olumsuz havanın etkisiyle psikolojik ve sosyolojik rahatsızlıklar yaşamışlardır. Dahası iki büyük depremden sonra İstanbul, İzmir ve Bingöl gibi büyük şehirlerde de büyük depremlerin olabileceği iddiasının basında, sosyal medyada ve günlük konuşmalarda gündem olması insanların depreme karşı ilgi göstermesini sağlamıştır. Sonuç itibarıyla deprem olarak adlandırılan doğa olayından depremedeler başta olmak üzere ülkemiz maddi ve manevi olarak etkilenmiştir. Toplumlari doğrudan ya da dolaylı olarak derinden etkileyen afetler ve toplumsal olaylardan sonra kısa süreli de olsa değişimler kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü yaşam düzenini sarsan olaylar; bireysel ve toplumsal yaşamın sorgulanmasına, yeni ve farklı düşüncelerin ortaya çıkışına, olguların yeşermesine kaynaklık etmektedir. Toplumun nabzi doğrudan ya da sosyal medya platformları ve kitle iletişim araçları yoluyla basit bir şekilde gözlemlendiğinde depremin gerçekleşmesine ve depremin yarattığı olumsuz sonuçlara neden olarak birçok boyut ortaya konulmaktadır. Karaman’a göre bu boyutlar siyasi, kültürel, toplumsal, ahlaki, psikolojik, dini vb. olabilir.⁵ Depremin nedenleri arasında din nosyonunu koyanlar ya da depremin etkisinden din ile kurtulmak isteyen bazı depremedeler, depremden sonra, dini başa çıkma yöntemini benimseyerek yaşamlarını değiştireceklerdir.⁶

Bireysel ve toplumsal yaşamın boyutlarından biri de dindir. Din insan yaşamına anlam katan ve insan yaşamını düzenleyen sosyal bir kurumdur. Okumuş’a göre insanlar deprem ile din arasında bir ilişki kurarlar. Çünkü depremlerin oluş nedenleriyle ve sonuçlarıyla başa çıkmak için dine ihtiyaç duyarlar.⁷ Bireyi ve toplumu derinden sarsan afetlerden sonra “afet-anlam” ilişkisi bağlamında insanlar inançlarını sorgular, fiziksel olarak yaşananlar için metafiziksel cevaplar arayışı içine girerler ve sonuç olarak ya inançlarından soğurlar ya da inançlarına sıkı sıkıya bağlanırlar.⁸ Depremden sonra dine yönelen ve dinin gereklerini yerine getirme doğrultusunda karar alan bireylerin çoğunlukta olduğu deprem ile ilgili yapılan literatür çalışmalarında görülmektedir.⁹ Depremin kendisi ve sonuçları olumsuz olmasına rağmen inançlı olan insanların yaşamlarına katkı sağladığı düşünülmektedir.

³ Ejder Okumuş, “Tabi Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/3 (2002), 340.

⁴ Aykut Çalışkan- Gazanfer Kaya, “Deprem Sonrasındaki Toplumsal Dayanışma Pratiklerinin Sosyolojik Görünümü: İzmir Depremi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 12/32 (2021), 1074.

⁵ Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, *Diyanet İlmî Dergisi* 56/3 (2020), 908.

⁶ Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002).

⁷ Okumuş, “Tabi Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği”, 340.

⁸ Ali Köse- Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2000).

⁹ Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”; Ali Köse- Talip Küçükcan, “Doğal Afetler ve Din”; Ejder Okumuş, “Tabi Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği”; Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışma sosyoloji ve din ilişkisi bağlamında Kahramanmaraş depremlerini konu edinmiştir. Depremlerin insan ve toplum yaşamını doğrudan etkileyen doğal bir afet olduğu bilinmektedir. Deprem bu özelliğine karşı dindarın tutumu, depremin olumsuz etkileriyle başa çıkmada dinin işlevi ve dinin insan yaşamını düzenlemedeki fonksiyonu böyle bir çalışmanın yapılmasının gerekçeleri olarak gösterilebilir.

Türkiye’de, 06.02.2023 tarihinde, Türkiye saati ile birincisi 4.17’de 7,7 şiddetinde; diğeri yaklaşık dokuz saat sonra 13.24’te, 7,6 şiddetinde olmak üzere 2023 Türkiye- Suriye Depremleri ya da Kahramanmaraş Depremleri olarak kayıtlara geçen iki büyük deprem yaşanmıştır. Bu iki deprem Türkiye’nin on bir ilinde (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Osmaniye, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Kilis) etkili olmuştur. Sonuçları ise şu şekildedir: 59.259 can kaybı yaşanmış, 122.007 insanımız yaralanmış, 301.000 bina hasar almış¹⁰, beş milyon kişi göç etmiş, 2.700.000 kişi evsiz kalmış¹¹ ve 104 milyar dolar maddi kayıp oluşmuştur.¹²

Her depremde olduğu gibi bu depremlerin de siyasi, dini, ekonomik, ahlaki, psikolojik sosyolojik ve sayamadığımız birçok ana boyutunun olduğu yapılan gözlemler ve deprem sonrası yapılan tartışmalardan anlaşılmaktadır. Deprem sonrası bireyin yaşadıklarının kişiliğe, dini yaşantıya ve bunun da topluma yansıyan olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğu görülmüştür. Bu araştırmada yoğun olarak olumlu yönler ele alınıp aktarılmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmış olup araştırma için etik kurul onayı alınmıştır. Nitel bir araştırma için araştırma sürecine vurgu yapan veri setleri¹³, araştırılan olay ya da olgunun algılanma biçimi, içsel değişiklikler, psikometrik tepkiler ve çatışmalar önem arz eder.¹⁴ Bu çalışma için araştırma modeli olarak durum çalışması modeli tercih edilmiştir. Durum çalışması modeli ile bir duruma ilişkin faktörler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp araştırılır. Bir durumda meydana gelen değişimleri ve süreçleri anlamak ve yorumlamak için bu model işlev görmektedir.¹⁵ Creswell’e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir durumu veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği bir yaklaşımdır.¹⁶ Bu araştırmada gözlem, deneyimlerin aktarılması ve dokümantasyon veri toplama teknikleri olarak kullanılmıştır.

¹⁰ Wikipedi, “Kahramanmaraş Depremleri” (Erişim 22 Ağustos 2022); NTV Televizyon Kanalı, (NTV), “Depremde Kaç Bina Hasar Gördü, Bakan Kurum Açıkladı.” (Erişim 10 Şubat 2023).

¹¹ Elâzığ Fırat Gazetesi, “Prof. Dr. Mustafa Aksoy Deprem Felaketleri Dolayısıyla Yaşanan Göçleri Değerlendirdi” (Erişim 26 Şubat 2023).

¹² TRT Haber, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Deprem Yıkıcı Maliyeti Yaklaşık 104 Milyar dolar” (Erişim 20 Mart 2023);

¹³ Michail Q. Patton, *Qualitative Evaluation And Research Methods*, (Newbury Park: SAGE Publications (1990)), 207.

¹⁴ G.Morgan- L. Smircich, “The Case For Qualitative Research”, *Academy of management revie*, 5/4 (1980), 491.

¹⁵ Münevver Subaşı-Kübra Okumuş “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (Haziran 2017), 419.

¹⁶ John W. Creswell (ed) *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches* 2. Baskı USA: SAGE Publications, (2007).

06.02.2023 tarihinde gerçekleşen her iki depreme maruz kalıp daha sonraki 6 aylık süreçte (Şubat- Ağustos) deprem-din ilişkisi bağlamında gözlemlerde bulunulmuştur. Gözlem tekniği ile araştırmacı elde ettiği bilgiye güven duyar. Ayrıca gözlem tekniği ile sadece duyular ile nesnel bilgi elde edilmez, durumun ruhsallığı ya da görünmeyen yüzü de anlaşılmaya çalışılır. Çünkü doğal ortamı içinde gözlemlenen insan davranışları o anki durumun gerçekliğini ortaya koyar.¹⁷ Yapılan gözlemler bu çalışmanın bir bölümünde sadece veri olarak verilmemiş olup çalışmanın tamamına yansıtılmıştır.

Gözlemler sonucunda elde edilen bilgiler ve yorumlar, kitle iletişim araçlarında depremlerle ilişkili olup dikkat çeken, önem arz eden haber ve programlar ile sosyal medya platformlarındaki (facebook, instagram, youtube, tiwitter(X) vb.) paylaşımlar bu araştırmada veri olarak kullanılmıştır. Verileri tek başlık altında vermek yerine farklı alt başlıklar ile birlikte verilmiştir. Benzer örnekler ve farklı örnekler ile örnek eşleştirmeleri yapılmıştır. Örnek eşleştirmeleri durum çalışmasında verilerin analizinde kullanılan bir yöntemdir.¹⁸

3. Deprem ve Türkiye

Deprem nedir? Yeryüzünün sarsılması ya da hareketlenmesi olayına deprem denir.¹⁹ Kur'an-ı Kerim'de deprem, zelzele sözcüğü ile karşılık bulur.²⁰ Yaralanmalara yol açan ve can kaybı yaşatan bir doğa olayıdır. Türkçesi deprem ve Arapçası zelzele olan bu doğa olayı, geçmişten günümüze insanlığı rahatsız etmiştir.²¹ Bu bağlamlarda depremlerin yeryüzüne ve insan yaşamına etkisi kaçınılmaz olup olumsuz etkileri bir dereceye kadar azaltılabilir de depremin kendisi önlenemeyen bir doğa olayı olarak tanımlanmaktadır.²² Depremler farklı bölgelerde bilinmeyen aralıklarla olur. Türkiye de deprem ülkelerinden biri olup farklı aralıklarla depremlere maruz kalmıştır.²³ Deprem haritaları incelendiğinde ülkemizin % 92'si ve ülke nüfusunun %95'i deprem riskiyle yüzleşme ihtimaline sahiptir. Ülkemizde can ve mal kaybının yaşandığı büyük depremler meydana gelmiştir.²⁴ Bunlardan iki tanesi yakın zamanda gerçekleşmiştir. Bunlar; 06.02.2023 tarihinde, birincisi Türkiye saati ile 4.17'de 7,7 şiddetinde, 5 km derinliğinde, 100 saniye süren ve Merkez üs Pazarcık; ikincisi saat 13.24'te, 7,6 şiddetinde, 5 km derinliğinde, 45 saniye süren ve Merkez üs Elbistan olan Kahramanmaraş Depremleri olarak adlandırılan depremlerdir.²⁵

4. Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Depremlere Dair Yaklaşımlar ve Paylaşımlar

06 Şubat 2023 depremlerini yaşayan biri olarak şunu belirtebilirim. "06 Şubat ikinci Maraş depremine insanlara yardım için gittiğim bir enkaz üzerinde yakalandım. Çevremde üç enkaz bulunmaktaydı ve her enkazın üzerinde ve çevresinde insanlar vardı, nereden bakılırsa iki yüzden fazla insanın olduğu söylenebilirdi ve bu insanların çoğu, belki de

¹⁷ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 170.

¹⁸ Subaşı- Okumuş, Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması, 423.

¹⁹ Coşkun İşçi, "Deprem nedir ve Nasıl Korunuruz?", *Yaşar Üniversitesi E-Dergi* 3/9 (2008), 959.

²⁰ ez-Zilzâl 99/1-2.

²¹ Levy,-Salvadin, "Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?", 12.

²² KRDAE, "Deprem ile İlgili Teknik Bilgiler", (19 Eylül 2023).

²³ Matthys Levy,-Mario Salvadin, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?* çev. Turgut Gürer, (İstanbul: Doğan Kitapevi, 1995), 12.

²⁴ KRDAE, "Deprem Bilgileri/Büyük Depremler" (Erişim 20 Ağustos, 2023).

²⁵ Wikipedi, "2023 Kahramanmaraş Depremleri" (Erişim 22 Ağustos 2023); Kandilli Rasathanesi, "Deprem", *Twitter* (06 Şubat 2023 04:44 ve 13:39).

hemen hemen hepsi kıyamet diye bağıyordu. Deprem diye bağırın bir gence yaşlı bir adamın kızması ve 'Ne depremi?' diyerek azarlayıp bir tokat attıktan sonra 'Kıyamet, bu bir kıyamet!' demesi ömrüm boyunca unutamayacağım bir sahne olacaktır." Kıyameti yaşamadıkları muhakkak olan bu insanların depremi kıyametle bir tutmaları deprem anının dehşetini, çaresizliğini ve insanda yarattığı olumsuz psikolojiyi en iyi şekilde ortaya koyan somut bir yaşantı olarak görülebilir. Yapılan bir araştırmaya göre 17 Ağustos 1999 depremini yaşayan insanların %48 "Acaba kıyamet mi kopuyor?" düşüncesine kapılmışlardır. Ayrıca Kur'an'da sarsıntı ile kıyamet arasında birebir olmasa da bir benzerlik kurulur.²⁶ Kur'an'a göre tabii afetler ve afetlerden sonra yaşanan olumsuz şartlar ve sonuçlar bir imtihan, bir çeşit musibet ya da çıkarılacak bir ders veya uyarı olarak düşünülmelidir.²⁷

Kahramanmaraş Depremlerinden sonra insanların yaşamlarını sorguladıkları, yer yer isyankâr tutumları ve inançları ile yaşamları arasındaki problemleri görme arzuları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda üç farklı durum ortaya çıkmaktadır. Bu üç durumu, Okumuş'un çalışması da desteklemektedir.²⁸

1.Dine daha çok bağlanma arzusu, tam teslimiyet ve yaşanan olumsuzlukları (Allah'ın isteği, kader, imtihan, uyarı, Allah'ın cezalandırması, biz bunu hak ettik, hayırlısı buymuş vb.) bazı gerekçeler ile meşrulaştırma.

Örnek 1: Çalışmanın kapsamı Kahramanmaraş depremleri olsa da ilgi çekici bir paylaşım olduğundan 30 Ekim 2023 tarihinde 14.51'de 6.6 şiddetinde meydana gelen İzmir Depremi'nden sonra yapılan bir paylaşımı ilk sırada verme ihtiyacı görülmüştür.

"Dışarı çıksak virüsten, içeri girsek depremden korkuyoruz! Ölüm, her yerde. Keşke bunu bir ilâhi ikaz olarak kabul edip hayatımıza çeki düzen versek, korkumuz geçince hiçbir şey olmamış gibi hayatımıza devam etmesek."²⁹ Kula'ya göre yaşanan depremden sonra insanlar yaşamlarını sorgulayıp, gözden geçirip ve depremi bir uyarı olarak algılayabilirlerse sağlıklı bir dini başa çıkma davranışı geliştireceklerdir.³⁰

Örnek 2: X: "Deprem ve binalar öldürmez. Allah öldürür, o da eceli geleni. Depremde ölenler aynı anda Mars'ta bile olsalar yine öleceklerdi. Ölüm mekâna değil zamana bağlıdır."³¹

Örnek 3: X: "Bu deprem felaket değil rahmettir, Allah'ın kırbacıdır."³²

İhsan Şenocak, deprem ile ilişkili olarak "Deprem ilahi bir imtihan mıdır?" sorusuna yanıt verdi. "Deprem bir imtihandır."³³ dedi.

Örnek 4: Yusuf Kaplan: "Mutasavvıfların diliyle konuşmak gerekirse kötü diye bir şey yoktur aslında. Kötü görmek ve kötü bakmak vardır aslında. Allah'ın yarattığı her şey iyi'dir aslında. Kötü gibi görünen şey, iyi'nin görülmesini sağlamak içindir."³⁴

²⁶ ez-Zilzâl 99/1-2, el-Vâkıa 56/4-6, el-Hac 22/1-2.

²⁷ Okumuş, "Tabii Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği", 345.

²⁸ Okumuş, "Tabii Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği", 371-372.

²⁹ Sözlük Köşkü, "Dışarı Çıksak Virüsten...", Facebook (31 Ekim 2020, 15:09).

³⁰ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 255.

³¹ Ali İhsan Göker, "Deprem veya Binalar Öldürmez...", Twitter (7 Şubat 2023, 11:04).

³² Halk TV, "Bu Deprem Felaket Değildir...", Twitter (6 Nisan 2023, 14:18).

³³ İhsan Şenocak, "Deprem İlahi Bir İmtihan mıdır?", Youtube (22 Şubat 2023).

³⁴ Yenişafak Gazetesi, (Erişim 12 Şubat 2023).

Örnek 5: ... abisini, dört torununu, gelinini ve kızları olmak üzere toplamda 11 kişiyi kaybetti. Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan merkezli depremleri için şu ifadeleri kullandı: “Allah bizi uyardı, uyanın kendinize gelin. Acımız çok büyük ama Allah'tan gelene hamdolsun.”³⁵

Örnek 6: ...Deprem bölgesini gezen Hollandalı aktivist sormuş: “Siz Tanrı'yı bu kadar kızdıracak ne yaptınız?”³⁶

Yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Asrın felaketi olarak anılan depremlere kaynak teşkil eden gerekçeler arasında dini ve ahlaki boyut yer almakta, sorgulanmakta ve tartışılmaktadır. Depremzedeler ve depreme karşı duyarlı olanlar arasında inançlı olanlar ile inanca meyilli olanlar daha çok kendilerini haksız ve suçlu bulmaktadırlar. Allah'ın sünnetullahına, adaletine, kudretine ve hikmetine leke düşürmeyecek açıklamalar yapmaktadırlar. Yaparel, yaptığı bir araştırmada şu sonuca ulaşmıştır: Trajik sonuçlar için tabiatüstü nedenler aranmaktadır. Bireyin yaşamını her yönüyle olumsuz olarak etkileyebilecek, kişiyi çaresiz ve umutsuz bırakacak olaylarda kişiler Allah'a ve kadere yüklemeye yaparlar. Yükleme yapanların daha çok, dindar oldukları görülmüştür.³⁷

2.Yaşanan depreme ve depremin olumsuz etkilerine karşı Tanrı'yı suçlu bulma, Tanrı'nın kendisini sevmediğini düşünme, Tanrı'nın kendisini terk ettiği düşüncesine kapılma, teodisenin işlevsiz kalma durumu ve sonuç olarak dine karşı soğuk bir tutum içine girme.

Örnek 1: Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, deprem alanında iken “İnsanların enkazların üzerindeki feryatlarına şahit oldum. Tanıyan insanlar yaklaştı, sorular sordu. 'Neden ben, neden biz?' diye.”³⁸ Görmez'in deprem ile ilgili farklı bir görüşü ise şudur: “Fizik âlemindeki depremlerin metafizik dünyalarımızda da büyük artçıları olur.”³⁹

Örnek 2: “Allah'ım sana inanmak dışında ne yaptım da bu depremi bana yaşattım, bilmiyorum ki...”⁴⁰

Örnek 3: “Tanrı bizi unutmuş ve yeryüzünde yalnız kalmış olabilir miyiz? Çoğu zaman ben böyle düşünüyorum. Tanrı bu kadar kötülüğe neden sessiz kalıyor?”⁴¹

Depremzedeler arasında inançlı olanların ve inançlarının gereklerini yerine getirenlerin yaşadıkları bu büyük felaketi anlamlandırma çabasına giriştikleri görülmüştür. Allah'ın kendilerine bunu neden yaşattıklarına dair net cevap bulamamaları ile içine düştükleri psikolojik durumdan dolayı inançlarını tekrar gözden geçirme ya da inançlarından geçici de olsa uzaklaşma hissine kapıldıkları gözlenmiştir.

3. Bilimsel, siyasi, sosyal ve ekonomik yaklaşımlarla ya da anlayışlarla depremi ve depremin olumsuz etkilerini yorumlama ve ilişkisel olarak eğilimlerini ortaya koyma.

³⁵ İhlas Haber Ajansı (İHA), “Allahtan Gelene Hamdolsun” (Erişim 07 Nisan 2023).

³⁶ Milli Gazete, “Siz Tanrıyı Bu Kadar Kızdıracak Ne Yaptınız?” (Erişim 07 Nisan 2023).

³⁷ Recep Yaparel, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/8(1994), 278.

³⁸ Habertürk Televizyon Kanalı, (Habertürk), “Mehmet Görmez'den Habertürk'e Açıklamalar” (Erişim 16 Mart 2023).

³⁹ İslâm Düşünce Enstitüsü (İDE), “Deprem: İlahi Rahmet İlahi Adalet/Depremin Manevi Yaralarını Sarmak 2”, *Youtube* (20 Şubat 2023).

⁴⁰ Adıyaman'da birçok yakınını kaybetmiş ve deprem sonrası Malatya'daki akrabalarına sığınmış bir yaşlı amca, 10 Şubat 2023.

⁴¹ Kızılarsoruyor, “Tanrı Bizi Unutmuş ve Yeryüzünde Yalnız Kalmış Olabilir miyiz?” (Erişim 12 Şubat 2023).

Örnek 1: 6 Şubat depreminden önce, 17 Ağustos 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın twitter (X) gönderisi 6 Şubat'ta yaşanan depremlerden sonra gündemde olup üzerinde konuşulan ve tartışılan bir paylaşım olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan: X: *"Deprem değil bina öldürür, depremle yaşamayı öğrenmemiz ve buna göre tedbirler almamız gerekiyor."*⁴²

Örnek 2: Naci Görür'ün 06 Şubat Depremleri ile ilgili paylaşımı şöyledir: X: *"Arkadaşlar, çok üzgünüm ama Kahramanmaraş'ın Pazarcık yöresinde 7,5 büyüklüğünde deprem oldu. Çok büyük bir deprem, umarım zaiyatımız az olur. Bu depremin gelmekte olduğunu yerbilimciler olarak söyleye söyleye, yaza yaza dilimizde tüy bitti. Hiç kimse ne diyorsunuz diye tepki bile vermedi."*⁴³

Örnek 3: 7,7'lik depremde 1541 can kaybı... Böyle bir deprem bekleniyor muydu? Yer Bilimci Celal Şengör: *"Uzun zamandır beklenen bir depremdi. Daha önce Kahramanmaraş'ta depremler oldu ama bu boyutta olduğunu zannetmiyorum."*⁴⁴

Örnek 4: X: *"Deprem, sel, kasırgalar vs. doğada var olan doğa kanunlarına göre oluşur."*⁴⁵

Örnek 5: X: *"Deprem Allah'ın imtihanı ise Japonlar kesin soruları çalıyorlar."*⁴⁶

Övgün Ahmet Ercan: *"Depremde ölmek alın yazısı, yazgı (kader) değildir. Bırakın artık başımıza her gelen felaketin sorumluluğunu ve çaresini Allah'a atmaya. İnsanları yaşatan bilimdir, kişinin geliridir. Depremler ne yazık ki yoksul ile dar gelirlileri seçer. Çare; sağlam yerde, sağlam yapı."*⁴⁷

Örnek 6: X: *"Depremi ve acıları kader olarak görmemeli ve ülkemizin deprem ülkesi olduğunu idrak ederek yaşamayı öğrenmeliyiz. Daha güvenli bir yaşam hepimizin hakkı."*⁴⁸

Kahramanmaraş Depremleri Türkiye'de fay hattı üzerinde bulunan on bir ili çok fazla etkilediğinden büyük bir deprem olarak nitelendirilmektedir. Depremin kendisinin hissettirdiği bölgelerde düşük gelir düzeyi ile geçinen insanların kalitesiz ve ucuz inşaat malzemeleri alarak barınacakları yapılar inşa etmeleri ve deprem ile birlikte bu yapıların yıkımıyla can kaybı ve maddi hasar boyutu büyük olmuştur.⁴⁹ Kula'ya göre deprem karşısında gerekli olan tüm tedbirleri almak ve tabiat kanunlarına uymak gerekir, depremin gerçekleşmesinden sonra ise kişi yaptıklarını gözden geçirmelidir.⁵⁰

5. Deprem Anında ve Sonrasında Metafizığe Yöneliş / Dini Tecrübe Etme Talebi

İnsanı olumsuz olarak etkileyen, stresli bir durum içeren olaylar karşısında olaylarla başa çıkmada insanlar farklı yollar denerler. Bu yollar arasında daha çok talep gören iki yol bulunmaktadır: Birincisi probleme dayalı başa çıkma yöntemidir. Bu yöntemle birey problemi tanımlamaya çalışır. Problemin gerekçelerini ortaya koymayı amaçlar. İkincisi

⁴² Recep Tayyip Erdoğan, "Deprem Değil Bina Öldürür...", *Twitter* (17 Ağustos 2013, 17: 49).

⁴³ Naci Görür, "Arkadaşlar Çok Üzgünüm...", *Twitter* (06 Şubat 2023, 17:16).

⁴⁴ Celal Şengör, "Uzun Zamandır Beklenen Bir Depremdi", *Twitter* (06 Şubat 2023, 20:17).

⁴⁵ Özer Sencar, "Deprem Kanunlara Göre Oluşur...", *Twitter* (12 Şubat 2023, 21:28).

⁴⁶ Ataol Behramoğlu, "Deprem Allah'ın İmtihanı ise Japonlar Kesinlikle Soruları Çalıyorlar", *Twitter* (21 Şubat 2023, 10:50).

⁴⁷ Övgün Ahmet Ercan, "Depremde Ölmek Alın Yazısı Değildir", *Twitter* (07 Şubat 2023, 02:32).

⁴⁸ Nuve_as, "Depremi ve Acılar Kader olarak Görmemeli...", *Instagram* (6 Şubat 2023).

⁴⁹ Ekbal Hussain, vd. "Preconditioning the 2023 Kahramanmaraş (Türkiye) Earthquake Disaster" *Nature Reviews Earth & Environment* 4/5 (2023), 287–289.

⁵⁰ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 258.

duygu odaklı başa çıkma yoludur. Bu yolla kişi içinde bulunduğu stresli durumu hafifletmek için çaba gösterir, kendini değiştirmeye çalışır.⁵¹

Bireyin karşılaştığı olumsuz bir olayı bertaraf etmede dinin olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.⁵² Yapılan araştırmalara göre, olumsuz ya da stresli bir olay karşısında insanların %45'i inancına yönelerek dini davranışlarını tecrübe ettikleri ortaya çıkmıştır. Ölümle sonuçlanan ve kişide büyük stresler yaratan durumlarda insanların %78'nin dini değerlere yöneldiği tespit edilmiştir.⁵³ Çünkü din insanların yaşamına anlam kazandırır, inançlı kimse sıkıntılarla baş edebilirse bu durum onu olgunlaştırır. Allah kişiye sıkıntılar ve acılar vererek onu imtihan eder ve bu yol ile kullarına bir şeyler öğretir.⁵⁴

Depremin başlamasıyla birlikte insanların tekbirler getirerek ve dualar ederek depremin korkutucu etkisinden ve zararlarından korunmak için bir yaratıcıya sığınma ihtiyacı hissettikleri ve depremden sonra da bunu devam ettirdikleri gözlemlenmiştir.

Örnek 1: Depreme ailesiyle birlikte yakalanan ve korku dolu anları anlatan ... kişi: "... Anlatması zor bir geceydi. Ben ailemle evde uykudayken depreme yakalandık. Eşimin çılgınlığıyla yataktan sıçradığımda inanılmaz bir sarsıntı vardı. Ayakta durmakta gerçekten çok zorluk çekiyordum. Apar topar çocuklarımıza yetişmeye çalıştık. Çocuklarımızı kucağımıza alıp o an sadece dua ettik, başka çaremiz yoktu..."⁵⁵ Kula tarafından yapılan araştırmaya göre deprem anında insanların % 58'i dua etmektedir.⁵⁶ İnançlı kimse Allah'ın her şeye gücünün yettiğini bilir, Allah her şeyi yapabilir. Dua davranışıyla birlikte kişi Allah ile iletişime geçer ve ona sığınır. Anlamlı ve bilişsel bir eylem olan dua, olumsuzluklara karşı dini başa çıkmada önemli bir işlev görür.⁵⁷

Örnek 2: Emekli İmam, deprem anında yaşadıklarını İKHA'ya anlattı: "... İnsan beşer olduğu için Allah'ın o azabı ve Allah'ın gönderdiği o musibet karşısında insan korkuyor. Kelime-i şehadeti getirdik, tekbir getirdik..."⁵⁸ Yapılan bir araştırmaya göre deprem esnasında insanların % 29'u kelime-i şehadet getirmişlerdir.⁵⁹

Örnek 3: Depreme kendisi tarafından yapılan evde yakalanan inşaat ustası, İslâhiye İnşaatçılar Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı ... deprem anında yaptıklarını aktardı: "Salavat getirdim, Fatihâ'yı okudum, Allah'ım ben bu sefer sana teslim oldum, dedim."⁶⁰ Yapılan bir çalışmaya göre deprem esnasında insanların %76'sı inancına yönelerek dini başa çıkma yöntemini kullanmışlardır.⁶¹ İnsanlar, deprem gibi büyük afetler esnasında Allah'a

⁵¹ Richard S. Lazarus - Susan Folkman, , *Stress, Appraisal and Coping*, (New York: Springer Pu. Co., 1984), 45-46.

⁵² Cüneyd Aydın, "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (Haziran 2019), 108.

⁵³ Martie P. Thompson- P. Vardemon, The Role of Religion in Coping with the loss of a Family Member to Homicide" *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/1 (March 1997), 45.

⁵⁴ İbrahim Yıldız, "Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları". Tefsir Araştırmaları Dergisi 4/3 (Özel Sayı Aralık / December 2020), 66.

⁵⁵ Milliyet Gazetesi (Milliyet) "Korku Dolu Anları Canlı Yayında Anlattı." (Erişim 02 Mart 2023).

⁵⁶ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 243.

⁵⁷ Hayati Hökelekli, "Din psikolojisi" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 120.

⁵⁸ İlke Haber Ajansı (İLKHA), "Emekli İmam Deprem Gecesi Yaşadıklarını Anlattı." (Erişim 19 Şubat 2023).

⁵⁹ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 243.

⁶⁰ İHA, "Uykudayken Depreme Yakalandık" (Erişim 15 Şubat 2023).

⁶¹ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 242.

sıgınlılar. Allah'ın kendisini terk etmediğini ve yalnız bırakmadığını düşünürler. Böyle düşünen birey daha az kaygı ve daha az stres yaşayacaktır.⁶²

Örnek 4: Depremden sonra kurtarma çalışmaları süresi boyunca depremin yaşandığı her ilde gerek depremzedeler gerek kurtarma ekipleri tarafından dualar edildi, tekbirler getirildi. Kahramanmaraş'ta 139. saatte enkaz altından çıkartılan genç, tekbirler (Allah u ekber) getirdi.⁶³ Yapılan bir araştırmaya göre deprem esnasında insanların % 29'u tekbir (Allah u ekber) getirmişlerdir.⁶⁴

Örnek 5: Karol Jair Correa Lopez, kurtarma ekibiyle enkazlardan vatandaşları sağ çıkarttıktan sonra getirilen tekbirlerden etkilendi ve Müslüman oldu.⁶⁵ Depremzedeler arasında inançlı olanların sergiledikleri dini davranışlar inançsız olanları, farklı inançta olanları ya da yüreği inanca meyilli olanları etkileyebilmektedir.

Deprem sonrasında depremzedelerin Allah'a kendilerini teslim ettiklerinin bazı davranışlarla görüldüğü, dua ettikleri ve camilere sığındıkları gözlemlenmiştir. İki büyük depremde sonra bazı ilahiyatçıların ve dini önderlerin depremde korunmak için hangi duaların yapılacağı üzerine sosyal medya platformlarında ve tv kanallarında bilgilendirmelerde bulunurken depremin vurduğu on bir ilde Google arama motorunda yoğunlukla "Depremde korunmak için hangi dualar yapılır?" ya da "Deprem Duası" şeklinde aramaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca depremzedelerin dinlerini önemseyecekleri ve ibadetlerini tam olarak yapacaklarına dair sözler verdikleri görülmüştür.

Örnek 7: ...kişi: "Yaşamak çok güzel ama hazırlıksız ölmek çok kötü. Cumadan cumaya namazlara giden biriydim. Bundan sonra beş vakit namazımı kılacağım."⁶⁶

Deprem sonrası depremzedelerin inançlarına sarıldıkları ve ibadete yöneldikleri görülmüştür.

Örnek 8: ...kişi: "Büyük iki deprem, Pazartesi olmuştu. Ertesi gündü, yani Salı. Akşam namazı için camiye gelmişim. Namazı dışarıda kılacaktık. 25 ile 30 yaş aralarında bulunduğunu düşündüğüm iki genç geldi. Çeşmelerden temiz su akmadığından abdest için biraz temiz su ayırmıştık. Gençlere abdest almaları için suyu uzattım. Biri dökecek, diğeri abdest alacaktı. Baktım abdesti yanlış alıyorlar. Yanlarına gittim, abdesti yanlış aldıklarını kibar bir dil ile kalpleri incinmeyecek şekilde söyledim. Onlar da depremde sonra namaza başladıklarını ve abdest almayı yeni yeni öğrendiklerini söylediler. Namaz dualarını da bilmedikleri için cemaatle namaz kılmak istediklerini ifade ettiler. Gençlerin bu yaşa kadar namaz kılmamış olmalarını beni çok üzdü."⁶⁷

Örnek 9: Bir araştırmacı ve gözlemci olarak tanık olduğum ve bazı depremzedeler tarafından tecrübe edilmiş bir olay ve durum da şudur: "Artçıların ara ara insanları korkuttuğu bir süreçte 16 Şubat Cuma günü, Malatya'nın Battalgazi ilçesine bağlı Eskimalatya bölgesinde (Depremde sonra Malatya'da nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölge, insanların depremde kaçıp geldikleri bölge) bulunan Merkez Camisine cuma namazı kılmak için insanlar akın etti. Cami dolup, taşı. Caminin içi ve meydanı cemaat ile doldu. Cuma namazı esnasında

⁶² Kenneth I., Pargament, "Religious Methods of Coping: Resources for the Conservation and Transformation Of Significance", *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, ed. P. Shafranske, (1966), 220.

⁶³ Haber Global, "139. Saatte Enkazdan Tekbir Getirerek Çıktı" Youtube (12 Şubat 2023).

⁶⁴ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 243.

⁶⁵ Sabah Gazetesi, (Sabah), "Meksikalı Müslüman Oldu" (Erişim 24.02.2023).

⁶⁶ İnternethaber sitesi (İnternethaber), Beş Vakıt Namazıma Başlayacağım" (Erişim 10 Şubat 2023).

⁶⁷ Malatya'da bulunan Abdülhalik Gücdevani Camii cemaatinden olan bir kişinin anlatımından, 07 Şubat 2023.

küçük bir iki artçı yaşandığı halde cemaatte herhangi bir tedirginlik yaşanmadı. Namaz bitimine kadar herkes bekledi.”

Örnek 10: ...kişi: “Enkazdan kurtarılan kişilerin Kur’an okumak ve dua etmek istediklerini, kendilerine bu konuda başvuruda bulunulduklarını anlattı. Türkiye Diyanet Vakfı 30 bin görevlisiyle yardıma gitti.”⁶⁸

Örnek 11: ...kişi: “Depremzedeler dua kitabı ve Kur’an talebinde bulundular. Bölgeye 15000 adet Kur’an-ı Kerim gönderildi.”⁶⁹

Yukarıdan verilen örnekler sentezlendiğinde genel bir değerlendirme yapılamasa da ve boyutu tam olarak ölçülemese de depremden sonra insanların inançlarına yöneldiklerine dair gözlemlerde bulunulmuştur. Bala’nın araştırmasında depremzedelerin %62’ si; olumsuz olarak gördükleri ve stres yaşadıkları bir problem ile karşılaştıklarında dini başa çıkma yöntemini kullanarak dini yakınlaşma içine girdikleri, sadaka dağıttıkları, arkadaşlarından kendileri için dua istedikleri, din görevlileriyle konuştukları, manevi bir gücün parçası olarak kendilerini niteledikleri ortaya çıkmaktadır.⁷⁰ Ayrıca deprem sonrası manevi ve ruhsal ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen hizmet bileşenlerinden biri olan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (MDR) görevlileri yaşanan afeti anlamlandırmak ve moralleri yüksek tutmak için sahada çalışmışlardır.⁷¹

6. Depremlerden Sonra Metafizîğe (Dine) Yönelişin Sosyal Yaşam Üzerindeki Yansıması

Depremi ne zaman, nerede ve nasıl gerçekleşeceği bilinmediğinden, insan kontrolü dışında gerçekleştiğinden, insan sağlığını ve ruh halini etkilediğinden, bireysel ve toplumsal boyutta kaosa varabilecek nitelikte birçok problem oluşturduğundan önem arz eden bir doğa eylemdir.⁷² Depremi sadece bir birey değil, sonuçlarıyla birlikte toplum tecrübe etmektedir.

Deprem ile birlikte, maddi hasarın yanında yaşanan psikolojik enkazın altında zamanla sosyolojik yaralar kendisini gösterir. Kişi içine düştüğü ağır durumu ya da psikolojiyi düzeltmek isterken sosyolojik boyuta, yani topluma dönecek fakat o boyutun da yaralar aldığını görecektir. Akrafa, eş dost kaybı ile birlikte yitirdiği sosyal düzenin farkında varacaktır. Evi ve iş yeri yıkıldığı için kaybolan düzenini ve alışkanlıklarının yokluğunu hissedecektir. Çünkü ne ev aynı ev, ne mahalle, ne cami cemaati, ne iş yeri ve kısacası düzen. Deprem gibi bir felaketten sonra depremzedeler kendilerini toparlamak için belli başlı olgulara sarılacaklardır, belki de yeni olgular yaratacaklardır. *Gündelik yaşamın alışıldık eylem, inanç ve uygulamaları yeni bir düzlemde tekrarlınsa da içerik olarak kendini dönüştürmüştü ve depremzedelerin pratiklerinde ve düşüncelerinde varlığını devam ettirmiştir.*⁷³

⁶⁸ Habertürk, “Mehmet Görmez’den Habertürk’e Açıklamalar” (Erişim 16 Mart 2023).

⁶⁹ Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), (Erişim 22 Şubat 2023).

⁷⁰ Merve Beyza Bala, Deprem Yaşayan Bireylerde Dini Başa Çıkma (2011 Van Depremi Örneği), (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 99.

⁷¹ Abdullah İnce- Yunus Emre Temiz- Ziya Erdinç, “6 Şubat Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Saha Araştırması”, Eskiye 50 (Eylül 2023), 683.

⁷² Köse, -Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 7.

⁷³ Sümeyye Aydın Bulut-Yasin Samet Kazel, “6 Şubat Kahramanmaraş Depreminden Sonra Samsun İline Göç Eden Depremzedelere Yönelik Psiko-Sosyal Değerlendirmeler” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/1 (Mart 2024), 218.

Yapılan araştırmalar ve yukarıda verilen örnekler göz önüne alındığında depremzedelerin metafiziğe (din) olan yaklaşımını dini başa çıkma olarak görmek mümkündür. Kula'ya göre inançlar, hayatın zorluklarını yenebileceğine dair anlamlar taşır ve işlevler görür. Çevreyi değiştirmek yani doğayla baş etmek zor olabilir, bu gerekçeyle din karşılaşılan sıkıntıların mükâfata döneceğini belirtir. Bu da inancın olumsuz olaylarda başa çıkmada önemli rol oynadığını ortaya koyar.⁷⁴ Durkheim, Berger ve Luchman gibi din sosyologları dinin sosyal hayatı düzenleyen bir fonksiyonu sahip olduğunu bildirmektedirler. Bu çerçevede din, depremzedelerin sosyal hayatına nasıl katkı sağlayabilir? Dini liderler ve İslam âlimleri iş birliği ile deprem sonrasında bireylerin tedavi sürecinde müdahalelerin kültürel açıdan saygın ve dine uyumlu olmasının süreci zengin kılacağı belirtilmiştir.⁷⁵

6.1. Depremzedelerin Din Bağlamında Yaşamlarını Düzenleme İsteği

"Niçin biz bu acıyı çekiyoruz?", "Biz Allah'a ne yaptık?", "Biz nerede yanlış yaptık?", "Biz gerçekten bu depremi hak etmiş olabilir miyiz?"⁷⁶ benzer ifadeler Marmara Depremi'nde olduğu gibi bu depremlerde de depremzedeler tarafından kullanılan ifadeler olmuştur.

Deprem anında ve sonrasında depremzedeler, yaşadıklarını bir film şeridi gibi gözlerinin önünde geçirdiler. Depremzedelerden bu durumu sesli olarak dile getirenler olduğu gibi sessizce tecrübe edenler oldu. Çünkü insanlar bu büyük felaketlerden sonra kendilerinin varoluşsal nedenlerini ve gelişimlerini ya da *varoluşsal güvenlik duygularını*⁷⁷ sorguladılar. Acıların yaşandığı sel, salgın, deprem ya da savaş gibi büyük felaketlerden sonra bu durumlar yaşanır. 1945 savaşı sürecinde kamplarda işkencelere maruz kalan, kötü şartlarda yaşamaya zorlanan ve dahası her an gaz odalarına sokulmak ya da yakılmak korkusunu yaşayan insanları doğrudan gözlemleyen Victor E. Frankl'a göre insanların anlam arayışları genellikle bazı acılardan sonra anlam kazanmaktadır. İnsanlar aynı koşullar altında, benzer acılar yaşarken birileri domuz olmayı, birileri aziz olmayı tercih etmektedirler. Her insanın anlam arayışı farklı olmaktadır. Şartlar ne kadar kötü olursa olsun insanın varoluşsal süreci bir şekilde işler. Yeryüzünde ne kadar insan varsa o kadar varoluşsal süreç vardır.⁷⁸ Deprem esnasında ve sonrasında depremzedeler enkaz altında kalan insanların çığlıklarına, acı verici yaralanmalara ve can kayıplarına şahit oldular. Yapılan bir araştırmaya göre bu tarz sahneler insanda panik, korku ve endişe yaratmakla birlikte kadınlarda ve çocuklarda daha yoğun olmak üzere travma sonrası stres bozukluğu ile ağır depresyonlar oluşturmaktadır.⁷⁹ Bu gerekçelerle bir depremde sadece fay hatlarının ya da sadece depremzedelerin zarar gördüğünü dile getirmek yanlış olur. Depremler bir toplumun fay hatlarını da yerinden oynatır. İnsanların yaşamları, inanç dünyaları, gönülleri ve ruhları ağır hasar alır, yer edinmiş düşünceler kırılabilir. İlahi olan birçok şey sorgulanmaya başlar. İlahi adalet öncelikle, belki daha sonrasında kudret, rahmet, hikmet vb. kavramlar sorgulanır. Azap, ikaz ya da ceza gibi sözcükler depremler

⁷⁴ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 241.

⁷⁵ Metin Çınaroğlu, "Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Manevi Başa Çıkma, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve İslam Odaklı Travma Bazlı Bilişsel Davranışçı Terapi (İO-TBBDT)", *Eskişeyi* 52 (Mart 2024), 351-376.

⁷⁶ Okumuş, "Tabi Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği," 346.

⁷⁷ Yeysel Bozkurt, "Deprem'in Sosyal Boyutu", *Avrasya Dosyası Dergisi* 14/1 (2023), 102.

⁷⁸ Victor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı (Psikoloji, Psikiyatri Dizisi)*, çev. Özge Yılmaz, (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2022)

⁷⁹ Kanchana Ginige, vd., "Mainstreaming gender in disaster reduction: why and how?" *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 18/1 (2009), 23-34; Nilamadhab Kar, "Psychological impact of disasters on children: review of assessment and interventions." *World Journal of Pediatrics* 5/1 (2009), 5-11.

ile ilişkili olarak ilahi boyut bağlamında ele alınır. Allah ile kötülük sözcükleri aynı cümlede kullanılır, hayır ve şer ile ilgili tartışmalara şahit olunur.⁸⁰ Kısaca deprem bağlamında din ile ilişkili olarak bazı kavramlar ve durumlar üzerinde tartışılır fakat bu tartışmalarda amaç genel anlamda kapsayıcı bir tartışmaya girmekten çok depremlerden sonra dinin birey ve toplumsal yaşam üzerindeki işlevini görebilmektir.

Depremin yaralarını sarmada ya da toplumun tekrar ayağa kalkmasında ve yaşamın düzenlenmesinde dinin işlevi ne olabilir?

“İnsan olmak, dini bir varlık olmak demektir.”⁸¹ Din-toplum ilişkileri karşılıklı olarak her zaman en üst düzeyde ilgi odağı olmuştur.⁸² “İnsanın olduğu her mekânda ve zamanda onunla birlikte din vardır.”⁸³ İnsanlık tarihi dinler tarihi bağlamında incelendiğinde günümüze kadar dini olmayan ya da dini inkâr eden insanların var olduğu bilinmekte ancak dini olmayan bir topluma hiçbir şekilde rastlanılmadığı ifade edilmektedir.⁸⁴ Bu bilgi bağlamında şunu söylemek mümkündür: Dinin bireyi ve toplumu etkileyen yönleri bulunmaktadır. Dinlerin “gizemli”, “sırlı” ya da “aşkın” bir muhtevası vardır.⁸⁵ Dinin bu özellikleri bireye güç verir, bireyin yaşadığı olumsuzlukların üstesinden gelmesini sağlar. Berger’e göre din, dünyaya karşı negatif ya da pozitif şeklinde nitelendirilebileceğimiz birtakım davranışlar sergilememizi ya da daha genele götürecek olursak birtakım tutumlar kazanmamıza yardımcı olur. Din, dünyayı algılamak ve kurmak için insanlara rehberlik etmektedir.⁸⁶ J. Wach’a göre ise teorikte toplum yaşamının düzenli olması için gerekçeler sunan ve toplum hayatına normları yerleştiren din pratik yaşamda de her zaman için etkin rol oynamaktadır.⁸⁷

Bu çalışmada yer yer dinin, insan ve toplum yaşamındaki önemine değinilmiştir. Dinin insan ve toplum yaşamını inşa eden bir özelliğine vurgu yapılmıştır. Bu gerekçeyle şu ifade edilebilir: Çoğu toplumlarda yaygın bir inanç bulunur. Yapılan araştırmalara göre oranlar farklı olsa da birbirine çok yakın olmakla birlikte Türkiye’de yoğun olarak tercih edilen dinin İslâm olduğu belirtilmektedir. Depremden önce yaşamlarını İslam üzere düzenleyen insanların, depremden sonra da aynı anlayış ile inançlarından güç alarak yaralarını saracakları düşünülmektedir. Depremden sonra dine bir yöneliş olduğu yukarıda birkaç örnekle ileri sürülmüştür. Bu yöneliş ile birlikte depremedelerin yaşamlarını sorguladıkları, depremden önce yaptıkları yanlışlardan vazgeçmeyi düşündükleri ve beyan ettikleri, doğru eylem ve davranışlarda bulunma arzularının arttığı, dinin emir ve yasakları çerçevesinde kendi yaşantılarını ve toplumsal yaşamlarını düzenleyecekleri görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de, insanların düşebileceği bu tarz felaketler karşısında insanların nasıl davranacakları ve ne tutum sergileyecekleri üzerine rehberlik edici nitelikte ayetler bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de insanın başına bir felaket geldiğinde sığınacak tek limanın Allah olduğu bildirilir. “*Elinizde nimet olarak ne varsa Allah’tandır. Sonra başınıza bir sıkıntı geldiğinde yalnız O’na yalvarırsınız.*”⁸⁸

⁸⁰ İDE, “Depremin Manevi Yaralarını Sarmak 2”, Youtube (20 Şubat 2023).

⁸¹ Mircea Elilade, “*Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*”, çev. Mehmet Aydın, (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2015), 14

⁸² Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 19. Baskı, 2018), 11.

⁸³ Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 17.

⁸⁴ Henri Bergson, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1962), 127.

Akyüz-Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, 14.

⁸⁵ Kurt, *Din Sosyolojisi*, 11.

⁸⁶ Peter. L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), 58.

⁸⁷ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınları, 1987), 37.

⁸⁸ en-Nahl 16/ 53.

Depremden sonra arayışta olan depremzedeler inancının buyurduğu düzenli yaşama ulaşmayı arzulayacaklardır. *“Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı, akrabalara karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah aklınızı başımıza alamız diye böyle öğüt veriyor.”*⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, Allah’ın kullarını bazı felaketlerle sınavacağı ve kim kendisine yönelirse onu doğruya yönelteceğini bildirir. *“Allah’ın izni olmadan başa gelen bir musibet yoktur. Kim Allah’a iman ederse Allah onun kalbini doğruya yöneltir. Allah her şeyi bilmektedir.”*⁹⁰ Depremzedenin kendi yaşamını inancına göre yaşama isteği, kısa bir süre içinde kişinin kendisini toparlanmasını sağlayacak ve içinde yaşadığı toplumsal yaşamın da düzelmeye için katkıda bulunacaktır. Kur’an-ı Kerim’in diğer bir ayetinde musibetlerin sebebi olarak insanların yaptıkları olumsuz eylemleri işaret eder fakat Allah yine de insanları affedeceğini belirtir. *“Başımıza gelen her musibet, kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”*⁹¹ Bu bağlamda depremde, depremden önceki hatalarını düzeltmek isteyebilir ya da depremde önce büyük hatalar yapmadığı düşüncesine hâkimse de hata yapmamayı sürdürmek için yaşamına dikkat etmek isteyecektir.

Örnek 1: Depremden sonra kayısı ticareti ile uğraşan bir büyüğümüzün sözleri: *“Ben kayısı ticareti yapmaktayım. Kayısıyı satmadan önce ağır gelsin diye su ile karıştırdım. Tartıda hile yaptım. En alt değerden kayısıyı alarak emek verenin hakkına girerdim. Çok kazandığımı sanırdım. Kendi hesabımızı yaptık, Allah’ın hesabını unuttuk. Ama gördük, bu deprem bizi sarstı, uyandırdı, hatırlattı. Büyük ihtimalle ticareti bırakacağım.”*⁹²

Özetle; bazı depremzedelerin kendi inançlarına yönelerek yaşamını düzenleyip depremin yarattığı yaraları sarabilecekleri, hâkim bir düşünce olarak kendisini hissettirmektedir. Çünkü dini başa çıkma durumunun depremzedeler tarafından kabul görülmesi bunu desteklemektedir. Ayrıca din sosyolojisi alanında yapılan araştırmalarda dinin yaşamı inşa edici işlevi göz önünde bulundurulduğunda böyle bir çıkarımın sadece teorikte değil pratikte iş görebileceği düşünülmektedir.

6.2. İnanca Bağlanma ile Toplumsal Değerlere Önem Verme

Maddi hasarların yanında eşini, çocuğunu, dostunu ya da yakınını kaybeden ve yaşadığı büyük felaketten dolayı yaşamını sorgulayan, inancına yönelen bir depremde; yaşamı nasıl olmalı, insanlara karşı nasıl davranılmalı, inancının buyurduğu toplumsal değerler neler olmalı vb. üzerine araştırmalar yapıp yaşamını belirleyeceği çerçevede düzenleyebilir. Örneğin; inancına yönelmesi ile kişi insanlara karşı kibar ve güler yüzlü olabilir, affedici olabilir, ötekileştirmeden kaçınabilir, mesleki ahlakını iyileştirebilir, esnaf ise hiç kimseyi boş çevirmeme ya da hile yapmama eğilimine girebilir, yardımsever olabilir, hak ve hukuk kavramlarını pratikte kazanıma dönüştürebilir, adaletli olabilir, çocukları daha içten sevebilir, inancın buyurduğu ahlaki edinebilir, eğitime gereken değeri verebilir, insan yaşamının ve toplumsal yaşamın önemini kavrayabilir.

Örnek 1: *“Benim annem misafiri hiç sevmeydi ama depremde sonra kendisini güvende hissettiği bir akrabasında uzun süre misafir olarak kalınca yanlış bir duyguya sahip olduğunu ağlayarak dile getirdi.”*⁹³

⁸⁹ en-Nahl 16/90.

⁹⁰ et-Tegâbün 64/11.

⁹¹ eş-Şûrâ 42/30.

⁹² Malatya’da şire pazarından bir tüccar, 20 Nisan 2023.

⁹³ Sancaktar Mahallesi Parkında bir ablanın söylemi, 24 Nisan 2023.

Din Sosyolojisinin kurucularından Max Weber; dinin zihniyet kazandırma yanı sıra evlilik, aile, meslek, eğitim, iktisat, iş ve devlet gibi birçok sosyal olay ve olgulara karşı nasıl tavır takınmak gerektiği üzerine insanları yönlendirdiğini ifade eder.⁹⁴ Berger'e ise göre din; değer birliğini meşrulaştırır, kolektif kimliği pekiştirir.⁹⁵ Depremden sonra yıkılan toplumsal yaşam için din neden bir kaldıraç görevi görmesin? Yapılan bir araştırmaya göre *"Katılımcıların afetle başa çıkma sürecinde dini inançlarından kaynak bulan duygusal, bilişsel ve davranışsal teknikleri aktif olarak kullandıkları görülmektedir."*⁹⁶

6.3. Yalnızlıktan Korkma / Birlik Olma

Depremden sonra depremzedeler geçici bir sürede olsa yalnız kalmaktan korktukları görülmüştür. Çünkü depremde, sarsılma esnasında, kişi tutunacak bir el aramaktadır. Bu cümle deprem esnasında ve sonrası için depremzedelerin yaşadıklarına dair psikolojik bir çıkarım olsa da yansımaya ya da çözümü sosyolojik boyutta olmaktadır. Depremin ve ölümün korkutucu yüzüne tanık olan depremzedelerin dine karşı olumlu yönelişler içine girdiği yukarıda ifade edilmiştir. Bu bağlamda dinin sosyolojik işlevlerinden biri olan insanları birbirine yakınlaştırma rolü iş görecektir. Montesquie'ye göre "...

*din sahte de olsa insanların birbirlerine karşı duyacakları güvenin en kuvvetli kaynağıdır."*⁹⁷

Deprem günü birbirini tanıyan-tanımayan, inançlı olan-olmayan, zengin-fakir ayırımı olmaksızın insanların birbirlerine kapı açtıklarını, bir evde sayıları otuz, kırk, ellilere varan insanların bir arada sabahladıklarını anlatmaya ya da bilimsel olarak ispatlamaya gerek duyulmamaktadır. Çünkü bu yaşantı örnekleri 11 ilde yaşandığı için bazı bilgilerin nesnelleştiği söylenebilir. İnsanları bir araya getiren kan bağı gibi birçok faktör bulunmaktadır, din kardeşliği ya da ortak acılar bu faktörler arasında görülebilir. Yukarıda değinildiği gibi burada da bir daha pekiştireç olarak verilebilir. Berger'e göre din; değer birliğini meşrulaştırır, kolektif kimliği pekiştirir.⁹⁸ Kısacası insanlar arasında bir bağ görevi görür. İslam'ın da inananlar arasında bir kardeşlik bağı kurduğu ayet ile sabittir. *"Müminler ancak kardeşler..."*⁹⁹ Bu ayet ışığında depremzede olsun ya da olmasın inanç sahibi olan ya da inancına yönelen her Müslüman, depremzede olarak mağdur olan kardeşini yalnız bırakmak istemeyecektir. Müslüman kardeşinin kırılan koluna koluyla, kırılan ayağına ayağıyla destek olacaktır. Maddi ya manevi desteğini esirgemeyecektir. Depremzede olarak başka şehirlere göç eden insanlar arasında ensar-muhacir kardeşliği yaşandı ve yaşanacaktır. Uzanan el, bu gibi felaketlerde kurtarıcı el olacaktır.

Örnek 1: Okullar açıldıktan sonra yaptığım bir gözlem: *"Ben öğretmenim. Depremden sonra Nisan ayında okullar açıldığında görev yaptığım okulda öğrencilerin sabah okula gelişlerinde "Allah'ım, deprem olmasın." şeklinde dua ettiklerini, tek başlarına sınıfta kalamadıklarını ve dahası bazı öğrencileri tek başına lavaboya gidemediklerini gözlemledim. Bu olumsuz durumların yanında öğrencilerin birbirlerine yakınlaştıklarını hissettim."*

⁹⁴ Max Weber, Sosyoloji Yazıları, çev. Taha Parla, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 340.

⁹⁵ Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, 64.

⁹⁶ Sümeyye Aydın Bulut-Yasin Samet Kazel, "6 Şubat Kahramanmaraş Depreminden Sonra Samsun İline Göç Eden Depremzedelere Yönelik Psiko-Sosyal Değerlendirmeler", 217.

⁹⁷ Montesquieu, *Kanunların Ruhu I*, çev: Fehmi Baldaş, (İstanbul: MEB Yayınları, 1963), 172.

⁹⁸ Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, 64.

⁹⁹ el-Hucurât 49/10.

Örnek 2: *“Dağıtım sırasında zorla bizi eve götürüp yiyecek namına evinde ne varsa sofraya getiren depremzede gördüm.”*¹⁰⁰

6.4. Yardımsever Olma Talebi

Depremzedeler, depremin verdiği hasarlar sonucunda can kayıpları yanında maddi ve manevi kayıplar yaşadılar. Depremzedelerin kayıplarını tamamen karşılayabilmek hiçbir şekilde mümkün olmayacağı muhakkaktır. Giden can geri gelmez ya da bazı yaşananlar unutulmaz fakat bir nebze karınca kararınca, elimden ne gelebilir düşüncesine sahip olan her vatandaşın elinden geleni yaptığına depremzedeler inanmaktadır. Çünkü yapılan yardımları görmemek ya da gözlemleyememek mümkün değildir.

Örnek 1: *“Rize’de bir grup çocuk biriktirdikleri harçlıklarını depremzedelere gönderdiler.”*¹⁰¹

Örnek 2: *“İğdırlı çiftçiler 1550 küçükbaş hayvanı depremzedelere bağışladı.”*¹⁰²

Örnek 3: *“Depremzedeler dışarda kalmaması diye tarlasını satıp konteyner olarak depremzedelere bağışladı.”*¹⁰³

Örnek 4: *“Arabasını satıp depremzedelere bağışladı.”*¹⁰⁴

Örnek 5: *“Azerbaycanlı kişi, köyünde topladığı yardımlar ile deprem bölgesine yardıma geldi.”*¹⁰⁵

Örnek 6: *“Konya’da köylüler evlerini depremzedelere açtı.”*¹⁰⁶

Örnek 7: *“Biriktirdiği umre parasını depremzedelere bağışladı.”*¹⁰⁷

Örnek 8: *“Manisa’da evlenen çift düğün takılarını depremzedelere bağışladı.”*¹⁰⁸

Örnek 9: *“Elazığ’da ayakkabı boyacılığı yapan kişi bir haftalık gelirini depremzedelere bağışladı.”*¹⁰⁹

Örnek 10: *“Daha önce deprem yaşamış illerimizden biri olan Erzincan, Kahramanmaraş depremlerinde zarar gören illere 275 tır ve 75 kamyon yardımda bulundu.”*¹¹⁰

Örnek 11: *“Erzak dağıtırken ‘Bu bana yeter, biraz da benden sonrakilere ver.’ diyen köylüler gördüm”*¹¹¹

Yukarıda verilen örneklerin yüzlercesi bulunmaktadır fakat farklılık arz etmesi yönünden benzer örneklerden birer örnek verilmiştir. Kısacası yaşanan Kahramanmaraş depremiyle birlikte Türkiye’nin dört bir yanından olmak üzere dünyanın birçok yerinden deprem illerine yardımlar gelmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi kimi harçlığını, kimi düğün takısını, kimi arabasını, kimi tarlasını, kimi hayvanını, kimi evini, kimi gelirini vb.

¹⁰⁰ Can Demiryel, “Depremde Bunu Da Gördüm”, *Youtube* (20 Şubat 2023).

¹⁰¹ TRT Haber, (Erişim 11 Şubat 2023).

¹⁰² TRT Haber, (Erişim 20 Şubat 2023).

¹⁰³ TRT Haber, (Erişim 03 Mart 2023).

¹⁰⁴ Yenihaberden, (Erişim 22 Şubat 2023).

¹⁰⁵ TGRT Haber, (Erişim 18 Şubat 2023).

¹⁰⁶ Milliyet, (Erişim 22 Şubat 023).

¹⁰⁷ Anadolu Ajansı (AA), “Biriktirdiği Umre Parasını Depremzedeler İçin Bağışladı”, *Youtube* (28 Şubat 2023).

¹⁰⁸ Anadolu Ajansı (AA), (Erişim 11 Şubat 2023).

¹⁰⁹ Kanal23, (Erişim 23 Mart 2023).

¹¹⁰ Habertürk, (Erişim 13 Şubat 2023).

¹¹¹ Demiryel, “Depremde Bunu Da Gördüm”, *Youtube* (20 Şubat 2023).

depremzedelere bağışladı. Sadece maddi olarak değil manevi olarak da yardımda bulundular.

Örnek 12: “Ülke genelindeki tüm camilerde cuma namazı öncesi deprem mağdurları için Kur’an-ı Kerim okundu, dualar edildi.”¹¹²

Ayrıca depremzedelere yapılan yardımlara depremzedeler dua ile cevap verdiler.

Örnek 13: *Malatya için yardıma ilk koşan ve ekmeğini paylaşan Elazığlılara, Malatya halkı teşekkür etti. Kendilerine “Alla razı olsun.” dediler.*¹¹³

Birçok yardım alan depremzede bu yardımlaşmanın inanç ile olan ilgisini de sezmektedir. Çünkü İslam dini insanların birbirlerine yardım etmelerini buyurmaktadır. Kırka yakın ayette ve hadislerde yardımlaşma ile ilgili bilgilere kolaylıkla ulaşabilirsiniz. Örneğin;

“...Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepimizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”¹¹⁴

“...Her kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Her kim bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun (bu iyiliği) sayesinde kıyamet sıkıntılarında bir sıkıntısını giderir...”¹¹⁵

Bu yardımlaşma inançlı olan ya da depremden sonra inanca yönelen depremzedeler tarafından insanlık ve inanç gereği olduğu anlaşılacak ve görülen tecrübe yaşamlara aktarılıp yardımlaşma değeri kişiliğe kazandırılacaktır.

6.5. Daha Ahlaklı Bir Yaşam İsteği

Ahlak nedir? Ahlak kavramı daha çok felsefi alanda tartışıldığı için Felsefe Terimler Sözlüğüne bakıldığında “Belli bir dönemde belli insan topluluklarında benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı.” şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹⁶ Açmak ve vurgulamak gerekirse ahlak kavramının algısının ve ahlak kurallarının toplumdaki topluma değiştiği söylenebilir. Dinler tarihi incelendiğinde semavi dinler başta olmak üzere dinlerin çoğu kendilerine özgü bir şekilde inananlarına bir ahlak öğretisi sunar. Çoğu toplumlarda ahlak kuralları o toplumun yaygın olan inanışından beslenir. İslam dini için Türkiye örneği düşünülürse ülkemizde “İslam Ahlakı” ya da Müslüman Ahlakı” gibi sözcük gruplarını duymak mümkündür.

Depremzedeler arasında ya da depremi yaşamayıp depremin yaşanmasına dair nedenler ortaya koyan insanlar arasında son zamanlarda toplumsal ahlakın bozulduğunu ve bu nedenle asrın felaketinin yaşandığını ileri sürenler olmuştur:

Örnek 1: “Önce ahlak çöktü, sonra binalar.”¹¹⁷

¹¹² T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), (Erişim 10 Şubat 2023).

¹¹³ Elâzığ Haber Kent, (Erişim 18 Şubat 2023).

¹¹⁴ el-Bakara 2/148.

¹¹⁵ Müslim, İmam, *Sahih-İ Müslim ve Tercemesi: Birr*, 66.

¹¹⁶ Bedia, Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988), “Ahlak”, 74.

¹¹⁷ Yeni Çağ Gazetesi, (Erişim 28 Şubat 2023).

Örnek 2: “Oğlumuz, kızımıza, gelinimize laf geçiremiyoruz. Olacak olan oldu. Allah depremle vurdu, uyardı.”¹¹⁸

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de birçok toplumun (Hud kavmi, Lut kavmi, Nuh kavmi, Semud kavmi, Medyen Kavmi vb.) yaptıklarından dolayı helak edildiği bildirilir. Verilen bu ve benzeri bilgileri edinen bir Müslüman depremden önceki ahlak anlayışını ve ahlaki eylemlerini sorgulayacağı ve sonuç olarak bazı olumsuz davranışlarını güzel ahlak çerçevesinde düzeltebileceği varsayılabilir ya da umut edilebilir.

Deprem; cinsiyet, yaş, makam, statü, sosyal ekonomik durum gibi ayrımlar yapmadan herkesi olumsuz bir şekilde etkiledi. Depremden önce ve sonra yapılan ve tasvip edilmeyen ahlaki davranışlara toplumca üzüldükçe güzel ahlaki davranışlara toplumca sevinildiğini belirtmek de gerekir.

Örnek 3: Hatay’da yirmi üç adet markete sahip iş adamının yirmi marketi hasar gördü. Depremden önce kahvaltı sofrasında yirmi çeşit kahvaltının bulunduğunu, çatal koymak için yer bulamadığını belirten ... kişi, bu durumun Allah’ın tasvip etmediği bir durum olduğunu aile bireylerine belirttiğini ve bu durumun kendisini korkuttuğunu ifade ettiğini söyledi. Deprem gibi kötü bir felaket yaşandı. Şimdilik, devlet tarafından kendilerine verilen çadırda kaldıklarını ve sabah kahvaltısında çay için çaydanlık bulmakta zorluk çektiklerini paylaştı. Önemli olan bu olaylardan ders çıkarmaktır. Kötüyü gösteren Allah, iyiyi de gösterecektir.¹¹⁹

Örnek 4: ...kişi: “Deprem değil, ahlaksızlık öldürür. Birileri varıyla yağıyla yardım için deprem bölgesine koşarken, birileri de yol üzerinde 8 TL’lik bisküviyi 41 TL’ye, 30 TL’lik çorbayı 150 TL’ye satıyor olacak. Birileri yardım için enkaza koşarken birileri de hırsızlık için enkazların üzerinde geziniyor; birileri su/çorba vermek için yollara düşenlerin önüne geçerken birileri de yağma için tırların önüne geçiyor olacak.”¹²⁰

Örnek 5: ...kişi: “Beş bin, on bin gibi rakamları veremediği için evinden çıkarılan bir kiracıyı, ev sahibiyle aynı çorba kuyruğunda gördüm.”¹²¹

Çalışmanın birkaç yerinde vurgulandığı gibi bu bölümde de benzer ifadelerle vurgulama gereği görülmüştür. Dinin yapıcı ve organize edici bir işlevi vardır. Din, bir toplumu inşa eder. Ahlak da dinin bir ögesi sayıldığından inançlı olan ya da inancına yönelen depremedeler, depremden önceki kötü eylemlerinden vazgeçip depremden sonraki yaşantılarında güzel ahlak içeren ve güzel ahlak teşkil edebilecek davranışlarda bulunabilecekleri düşünülebilir.

İnsan yaşamındaki olumsuz meselelere dini izahlarda bulunup kabullenmek ve inancının buyurduğu şekilde yaşamını düzenlemek, din ile hayatın bazı problemlerinin aşılabileceğini göstermektedir.¹²²

Sonuç

Asrın felaketi olarak adlandırılan Kahramanmaraş depremleri (7 üstü iki büyük deprem) yaşamımızda derin yaralar açtığı ve acısı unutulmayacak izler bıraktığı aşikârdır.

¹¹⁸ Malatya’nın Battalgazi ilçesine bağlı Alişar köyünde ikamet eden bir çiftçinin, çocuğunun öğretmenine yaptığı bir deprem yorumu, 10 Mayıs 2023.

¹¹⁹ CNN TÜRK, Youtube, (Erişim 20 Mart 2023).

¹²⁰ Hamle Gazetesi, (Erişim 15 Şubat 2023).

¹²¹ Demiryel, “Depremde Bunu da Gördüm”, Youtube (20 Şubat 2023).

¹²² Ali Köse- Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 17.

Yapılan araştırmalara göre her depremden sonra, Kahramanmaraş Depremleri de dâhil, insanların depremlerin gerçekleşmesine gerekçeler aradıkları ve depremin yarattığı olumsuz sonuçlara dair farklı yaklaşımlar ortaya koydukları görülmüştür. Deprem ile ilişkili yaklaşımlar ve değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda din ile ilişkili kavramların ve söylemlerin varlığı öncelikli olarak dikkat çekmektedir. Kimilerinin depremi Allah'ın adaletine ve hikmetine bağlayarak meşru kıldığı, kimilerinin teodiseyi saf dışı bırakarak Tanrı'yı suçlayıcı bir tavır içine girdiği, kimilerinin inancın ya da Tanrı'yı sorguladığı ve inancından soğuduğu fark edilmiştir.

Nerede insan var ise orada din vardır anlayışıyla dinin insan yaşamı üzerindeki etkisinin bilimsel olarak ortaya konmuş olduğu bilinmektedir. İnsanlar, bilinçli olarak ya da olmaksızın büyük afetlerden sonra inançlarına yönelirler. Asrın felaketinden sonra depremin gerçekleşmesinin sebepleri arasına inancını koyan ve yaşamını anlamlandırma isteğiyle metafiziğe(dine) yönelen insanların depremden önceki yaşamlarını sorguladıkları ve depremden sonraki yaşamları için inancına ve dini yaşamına önem verecekleri düşünülmekte ve bu yönde bir eğilimin olduğu gözlenmektedir. Sığınacak bir kapı bulmak, olumsuzluklardan bir nebze ya da tam olarak kurtulmak veya yaşamlarını tekrardan düzenlemek amacıyla bunu yapacaklardır. Çünkü olumsuz olayların etkisinden kurtulmanın yollarından biri de dini başa çıkma yoludur.

Din, bireyin yaşantısını ve toplum yaşamını inşa eder ve düzenler. Özetle, asrın felaketi olarak nitelendirilen Maraş depremlerinden sonra insanların metafiziğe (dine) yönelişi ile sosyolojik boyutta; insana değer verme, birlik olma, daha ahlaklı yaşama isteği, yardımsever olma ve toplumsal değerleri önemseme gibi olumlu olarak nitelendirebileceğimiz tutum ve davranışlar sergiledikleri görülmüş olup bu durumların depremedelerin yaşamında bir kazanım olarak kalacağı düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *İnönü Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 10.10.2024 Tarih, E.510947 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is stated that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this information and that the statement used is stated in the bibliography in all reports * İonu University Rectorate, Social and Human Sciences Scientific Publication Ethics Board Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 10.10.2024, numbered E.510947 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.
Plagiarism Checks	Not done - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. 1.Basım, 1988.
- Akyüz, Niyazi - Çapçoğlu, İhsan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Aydın Bulut, Sümeyye. Kazel, Yasin Samet. "6 Şubat Kahramanmaraş Depreminden Sonra Samsun İline Göç Eden Depremzedelere Yönelik Psiko-Sosyal Değerlendirmeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/1 (Mart 2024). 187-221. DOI: 10.33415/daad.1398492.
- Aydın, Cüneyd. "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (Haziran 2019), 101-122.
- Bala, Merve Beyza. "*Deprem Yaşayan Bireylerde Dini Başa Çıkma (2011 Van Depremi Örneği)*", Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Berger, Peter. L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Bergson, Henri. *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*. çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- Bozkurt, Veysel. "Depremın Sosyal Boyutu", *Avrasya Dosyası Dergisi* 14/1 (2023), 89-111.
- Creswell, J.ohn W. *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*, USA: SAGE Publications (2007), 53-84.
- Çalışkan, Aykut-Kaya, Gazanfer. "Deprem Sonrasındaki Toplumsal Dayanışma Pratiklerinin Sosyolojik Görünümü: İzmir Depremi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 12/32 (2021), 1052-1077.
- Çınaroğlu, Metin. "Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Manevi Başa Çıkma, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve İslam Odaklı Travma Bazlı Bilişsel Davranışçı Terapi (İÖ-TBBDT)". *Eskişeni* 52 (Mart 2024), 351-376
- Elilade, Mircea. *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. çev. Mehmet Aydın, İstanbul: Kabcık, Yayıncılık, 2015.
- Frankl, Victor Emil. *İnsanın Anlam Arayışı (Psikoloji, Psikiyatri Dizisi)*. çev. Özge Yılmaz, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2022.
- Ginige, Kanchana vd. Mainstreaming gender in disaster reduction: why and how? *Disaster Prevention and Management: An International Journal* 18/1 (2009), 23-34.
- Hökelekli, Hayati. *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Hussain, Ekbal. vd. "Preconditioning the 2023 Kahramanmaraş (Türkiye) Earthquake Disaster" *Nature Reviews Earth & Environment* 4/5 (2023), 287-289.
- İnce, Abdullah- Temiz, Yunus Emre- Erdinç, Ziya. "6 Şubat Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık ve Rehberlin Bağlamında Saha Araştırması". *Eskişeni* 50 (Eylül 2023), 683-704.
- İşçi, Coşkun. "Deprem nedir ve Nasıl Korunuruz?", *Yaşar Üniversitesi, E-Dergi* 3/9 (2008), 959-983.

Kar, Nilamadhab. "Psychological impact of disasters on children: review of assessment and interventions" *World Journal of Pediatrics* 5/1 (2009), 5-11.

Karaman, Fikret. "Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci", *Diyanet İlmî Dergisi* 56/3 (2020), 903-936.

Köse, Ali-Küçükcan, Talip. *Doğal Âfetler ve Din*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2000.

Kula, Naci. "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 234-255

Kula, Naci. "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Eylül, 2000), 352-360.

Kur'an-ı Kerim Meali, haz. Hayrettin Karaman, vd., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.

Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 19. Baskı, 2018.

Lazarus, Richard S. -Folkman, Susan. *Stress, Appraisal and Coping*, New York: Springer Pu. Co., 1984.

Levy, Matthys - Salvadin, Mario. *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?* çev. Turgut Gürer, İstanbul: Doğan Kitapevi, 1995.

Montesquieu, La Brède et de. *Kanunların Ruhu I*. çev: Fehmi Baldaş, İstanbul: MEB Yayınları, 1963.

Morgan, G.- Smirich, L. "The Case For Qualitative Research", *Academy of management review* 5/4 (1980), 491-500.

Müslim, İmam. *Sahîh-İ Müslim Ve Tercemesi*. çev. M. Sofuoğlu, İstanbul: İrfan Yayınları, 1988.

Okumuş, Ejder. "Tabi Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği", *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/3 (2002), 339-373.

Pargament, Kenneth. I. "Religious Methods of Coping: Resources for the Conservation and Transformation Of Significance, *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, ed. P. Shafranske, (1966), 215-239.

Patton, Michail Q. *Qualitative Evaluation And Research Methods*. Newbury Park: SAGE Publications, 1990.

Subaşı, Münevver -Okumuş Kübra. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (Haziran 2017), 419-426.

Thompson, Martie P.-Vardemon P. "The Role of Religion in Coping with the loss of a Family Member to Homicide" *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/1 (March 1997), 44-51.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. Battal İnandı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Yaparel, Recep. "Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/8 (1994), 275-299.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2011.

Yıldız, İbrahim. "Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Özel Sayı Aralık / December 2020), 65- 97.

İnternet Kaynakları

AA, Anadolu Ajansı, " Biriktirdiği Umre Parasını Depremzedeler İçin Bağışladı". *Youtube*. 28 Şubat 2023. Erişim 12 Mart 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=gEsHKbX8reY>

AA, Anadolu Ajansı, "Manisa'da Evlenen Çift Düğün Takılarını Depremzedelere Bağışladı". Erişim 11 Şubat 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/manisada-evlenen-cift-dugun-takilarini-depremezdelere-bagisladi/2816434>;

Behramoğlu, Ataol "Deprem Allah'ın İmtihanı ise Japonlar Kesinlikle Soruları Çalıyorlar". *Twitter*. 21 Şubat 2023, 10:50. Erişim 02 Mart 2023. <https://twitter.com/Haber/status/1627938707285151744>

CNN TÜRK, "Hayatın En Zenginlerindendi, Şimdi Çadırda". *Youtube*. 10 Mart 2023. Erişim 20 Mart 2023. https://www.youtube.com/watch?v=_zf82su58Zs

Demiryel, Can "Depremde Bunu Da Gördüm". *Youtube*. 20 Şubat 2023. Erişim 28 Şubat 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=8qzYscCBWsm>;

İB, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Deprem Mağdurları İçin Tüm Camilerde Dua Edildi". Erişim 10 Şubat 2023. <https://diyanet.gov.tr/TR/Kurumsal/Detay/34235/deprem-magdurlari-icin-tum-camilerde-dua-edildi>

Elazığ Fırat Gazetesi, "Prof. Dr. Mustafa Aksoy Deprem Felaketleri Dolayısıyla Yaşanan Göçleri Değerlendirdi". Erişim 26 Şubat 2023. <https://www.elazigfirat.com/elazig/prof-dr-mustafa-aksoy-deprem-felketleri-dolayisiyla-yasanan-gocleri-h151861.html>;

Elazığ Haber Kent, "Malatya'dan Elazığ'a Teşekkür". Erişim 18 Şubat 2023. <https://elazighaberkent.com/malatyadan-elaziga-tesekkur/>

Ercan, Övgün Ahmet, "Depremde Ölmek Alın Yazısı Değildir". *Twitter*. 07 Şubat 2023, 0232. Erişim 26 Şubat 2023. <https://twitter.com/ovgunaercan/status/1622740020808359937>

Erdoğan, Recep Tayyip, "Deprem Değil Bina Öldürür...". *Twitter*. 17 Ağustos 2013, 17: 49. Erişim 08 Nisan 2023. <https://x.com/RTErdogan/status/368746476840550401>

Faraç, Mehmet, "Önce Ahlak Çöktü...". *Yeni Çağ Gazetesi*, Erişim 28 Şubat 2023. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/once-ahlak-coktu-sonra-binalar-635171h.htm>

Göker, Ali İhsan, "Deprem veya binalar öldürmez..." .*Twitter*. 7 Şubat 2023, 11:04. Erişim 27 Şubat 2023. https://twitter.com/aihsan_goker/status/1622868789913128963

Görür, Naci, "Arkadaşlar Çok Üzgünüm...". *Twitter*. 06 Şubat 2023, 17:16. Erişim 27 Şubat 2023. <https://twitter.com/nacigorur>

Haber Global, "139. Saatte Enkazdan Tekbir Getirerek Çıktı". *Youtube*. 12 Şubat 2023. Erişim 22 Şubat 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=IYAPrzEiW3k>

Habertürk, “Erzincan’dan Depremzedelere Şimdiye Kadar...”. Erişim 13 Şubat 2023. <https://www.haberturk.com/erzincan-haberleri/30297121-erzincandan-depremezdelere-simdiye-kadar-275-tir-ve-75-kamyon-yardim-gonderildi>

Habertürk, “Mehmet Görmez’den Habertürk’e Açıklamalar”. Erişim 16 Mart 2023. <https://www.haberturk.com/eski-diyaret-isleri-baskani-prof-dr-mehmet-gormez-den-haberturk-e-aciklamalar-3574212>;

Halk TV, “Bu deprem felaket değildir...”. *Twitter*. 6 Nisan 2023, 14:18. Erişim 16 Mayıs 2023. <https://twitter.com/halktvcomtr/status/1647560048913133568>;

Hamle Gazetesi, Erişim 15 Şubat 2023. <https://www.hamlegazetesi.com.tr/deprem-degil-ahlaksizlik-oldurur>

İDE, İslâm Düşünce Enstitüsü, “Deprem: İlahi Rahmet İlahi Adalet/Depremin Manevi Yaralarını Sarmak 2 ”. *Youtube*. 20 Şubat 2023, Erişim 30 Şubat 2023. https://www.youtube.com/watch?v=X7v4Eqv_FGk

İHA, İhlas Haber Ajansı, “Allahtan Gelene Hamdolsun”. Erişim 07 Nisan 2023. <https://ilkha.com/yasam/depreme-11-yakinini-kaybeden-gozu-yasli-kadin-allahtan-gelene-hamdolsun-323245>

İHA, İhlas Haber Ajansı, “Uykudayken Depreme Yakalandık”. Erişim 15 Şubat 2023. <https://www.ih.com.tr/haber-depremi-kendi-yaptigi-evde-yasayan-insaatci-onlari-anlatti-1148117>;

İLKHA, İlke Haber Ajansı, “Emekli İmam Deprem Gecesi Yaşadıklarını anlattı”. Erişim 19 Şubat 2023. <https://ilkha.com/guncel/emekli-imam-deprem-gecesi-yasadiklarini-ilkha-ya-anlatti-315544>

İnternethaber, “Beş Vakit Namazıma Başlayacağım”. Erişim 10 Şubat 2023. <https://www.internethaber.com/depremden-yarali-kurtuldu-5-vakit-namazima-baslayacagim-dedi-video-galerisi-2288787.htm>;

KANAL23, “Bir Haftalık Gelirini Depremzedelere Bağışladı”. Erişim 23 Mart 2023. <https://www.kanal23.com/haber/elazig/1-haftalik-gelirini-depremezdelere-bagisladi-8CUNeGH3>

Kandilli Rasathanesi, “Deprem”. *Twitter*. 06 Şubat 2023 04:44 ve 13:39. Erişim 15 Şubat 2023. https://twitter.com/Kandilli_info?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwwr%5Eauthor

Kaplan Yusuf, “Depremden Ders Çıkarmak”. *Yenişafak*, Erişim 12 Şubat 2023. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/depremden-ders-cikarmak-her-imitihanin-bir-imkan-oldugu-bilincini-yesertmek-4507042>;

Kızlarsoruyor, “Tanrı Bizi Unutmuş ve Yeryüzünde Yalnız Kalmış Olabilir miyiz?” Erişim 12 Şubat 2023. <https://www.kizlarsoruyor.com/toplum-sosyal-iliskiler/q19910492-tanri-bizi-unutmus-yer-yuzunde-yapayalniz-kalmis-olabilir-miyiz>;

KRDAE, “Deprem Nedir?”. Erişim 20 Ağustos 2023. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm>,

KRDAE, “Depremle İlgili Teknik Bilgiler”. Erişim 19 Eylül 2023. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Personel/comoglu/depremnedir/index.htm>.

KRDAE, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, “Deprem Bilgileri/ Büyük Depremler”. Erişim 20 Ağustos 2023. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>

Milli Gazete, “Siz Tanrıyı Bu Kadar Kızdıracak Ne Yaptınız?”. Erişim 07.04.2023. <https://www.milligazete.com.tr/makale/14595504/burhan-bozgeyik/hollandali-aktivist-soruyor-siz-tanriyi-bu-kadar-kizdiracak-ne-yaptiniz;>

Milliyet, “Korku Dolu Anları Canlı Yayında Anlattı”. Erişim 02 Mart 2023. <https://www.milliyet.com.tr/skorer/erdal-gunes-korku-dolu-anlari-canli-yayinda-anlatti-uykudayken-depreme-yakalandik-6911218>

Milliyet, “Köylüler Sıfır Evlerini Depremzedelere Açtı”. Erişim 22 Şubat 023. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/konyada-koyluler-sifir-evlerini-depremede-acti-6907541>

NTV, “Depremde Kaç Bina Hasar Gördü, Bakan Kurum Açıkladı”. Erişim 10 Şubat 2023. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bakan-kurum-acikladi-hasar-tespit-sitesi>

nuve_as, “Depremi ve Acılar Kader olarak Görmemeli...”. *Instagram*. 6 Şubat 2023. Erişim 12 Şubat 2023. https://www.instagram.com/nuve_as/reel/C2_tv0PouAM/

Sabah, Sabah Gazetesi, “Meksikalı Müslüman Oldu”. Erişim 24.02.2023. <https://www.sabah.com.tr/yasam/meksikadan-gelen-kurtarma-personeli-hatayda-musliman-oldu-muhammed-ismeni-aldi-6371491>

Sencar, Özer, “Deprem Kanunlara Göre Oluşur...”. *Twitter*. 12 Şubat 2023, 21:28. Erişim 18 Şubat 2023. [https://twitter.com/ozersencar1/status/1624837824578035715;](https://twitter.com/ozersencar1/status/1624837824578035715)

Sözler Köşkü, “Dışarı çıksak virüsten...”. *Facebook*, 31 Ekim 2020, 15:09. Erişim 31.Ekim 2021. <https://www.facebook.com/SozlerKoskulzmir/photos/d%C4%B1%C5%9Far%C4%B1%C3%A7%C4%B1ksak-vir%C3%BCsten-i%C3%A7eri-girsek-depremden-korkuyoruz;>

Şengör, Celal, “Uzun Zamandır Beklenen Bir Depremdi”. *Twitter*. 06 Şubat 2023, 20.17. Erişim 26 Şubat 2023. <https://twitter.com/HaberturkTV/status/1622645657499467784>.

Şenocak, İhsan, “Deprem İlahi Bir İmtihan mıdır?”. *Youtube*. 22 Şubat 2023. Erişim 24 Şubat 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=JVgx0IDKXWs;>

Şubat Deprem Günlüğü, Somuncu Baba Dergisi (İlim ve Kültür Edebiyat Dergisi), Edebiyat, 269. Sayı, 06-10, Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.somuncubaba.net/makale/06-10-subat-2023-deprem-gunlugu>

TDV, Türkiye Diyanet Vakfı, Erişim 22 Şubat 2023. <https://tdv.org/tr-TR/turkiye-diyamet-vakfi-30-bin-gorevlisiyle-depremedelere-yardim-ediyor/>

TGRT Haber, “Eski Aracıyla Türkiye’ye...” Erişim 18 Şubat 2023. <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/eski-araciyla-turkiyeye-yardima-kosan-azerbaycanli-servere-yeni-arac-hediye-edildi-2875998>

TRTHaber, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Deprem Yıkıcı Maliyeti Yaklaşık 104 Milyar Dolar”. 20 Mart 2023. [https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-depremin-yikici-maliyeti-yaklasik-104-milyar-dolar-754490.html;](https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-depremin-yikici-maliyeti-yaklasik-104-milyar-dolar-754490.html)

TRTHaber, “Çiftçiler Depremzedelere Konteyner Ev Bağışlamak İçin Evlerini Sattılar”. Erişim 03 Mart 2023. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/depremedelere-konteyner-ev-bagislamak-icin-tarlasini-satti-750425.html>;

TRTHaber, “İğdırlı Çiftçiler 150 Küçükbaş...”. Erişim 20 şubat 2023. <https://www.trthaber.com/foto-galeri/igdirli-ciftciler-1550-kucukbas-hayvani-depremedeler-icin-bagisladi/54190.html>;

TRTHaber, “Rizeli Çocuklar Biriktirdikleri...”. Erişim 11.02.2023, <https://www.trthaber.com/haber/guncel/rizeli-cocuklar-biriktirdikleri-harcliklarini-depremedelere-gonderdi-745392.html>;

Wikipedia, “2023 Kahraman Maraş Depremleri”. Erişim 22 Ağustos 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/2023_Kahramanmara%C5%9F_depremleri;

Yenihaberden, “Konya’da Bir Fabrika İřçisi...”. Erişim 22 şubat 2023. <https://www.yenihaberden.com/konyada-bir-fabrika-iscisi-arabasini-satip-depremedelere-bagisladi-1766095h.htm>